

УДК 336.71.131

Самура Ю.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету***Кульчицька Н.С.***старший викладач кафедри фінансово-економічної безпеки
та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету***ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ****FORMATION OF SAFETY BANKING INSTITUTIONS****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто сутність банківської безпеки з різних точок зору. Представлено авторський підхід до трактування безпеки банківських установ. Окреслено стратегію, концепції, інструментарій та етапи забезпечення безпеки банків як важливі елементи процесу формування системи безпеки банківського сектору. Визначено заходи підвищення рівня безпеки в банківській сфері. Розроблено та запропоновано основні засади організації оптимального підходу до формування системи безпеки банківського сектору України.

Ключові слова: безпека банківських установ, економічна безпека, стратегія забезпечення безпеки банківської діяльності, концепція безпеки банківських установ, формування системи безпеки банківських установ.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена сущность банковской безопасности с различных точек зрения. Представлен авторский подход к трактовке безопасности банковских учреждений. Определены стратегия, концепции, инструментарий и этапы обеспечения безопасности банков как важные элементы процесса формирования системы безопасности банковского сектора. Представлены меры повышения уровня безопасности в банковской сфере. Разработаны и предложены основные принципы организации оптимального подхода к формированию системы безопасности банковского сектора Украины.

Ключевые слова: безопасность банковских учреждений, экономическая безопасность, стратегия обеспечения безопасности банковской деятельности, концепция безопасности банковских учреждений, формирование системы безопасности банковских учреждений.

ANNOTATION

The article examines the nature of banking security from different perspectives. Presented by author's approach to the interpretation of the security banks. Outlined strategies, concepts, tools, security phases banks as important elements of the process of formation of the security of the banking sector. The measures enhance security in the banking sector. Developed and offered basic principles of optimum variant of the formation of the security of the banking sector of Ukraine.

Keywords: security of banking institutions, economic security, security strategy of banking, the concept of security of banking institutions, the formation of the security banks.

Постановка проблеми. Формування системи безпеки банківських установ набуло особливої значимості в умовах неокризогового періоду на макро- та мікрорівнях. Її сутність і зміст впливають із завдань, що їх вирішує банк на кожному з етапів свого становлення й розвитку та зумовлюється низкою чинників як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. По-перше, необхідність і важливість безпеки впливає з

наявної різноманітності інтересів суб'єктів ринку банківських послуг. По-друге, обмеженість фінансових ресурсів банків та джерел їх залучення вимагає розроблення ефективних технологій надання банківських продуктів і послуг, застосування економічних інструментів підтримання ліквідності та конкурентоспроможності установ на необхідному рівні, якісного використання їх ресурсної бази. По-третє, нестабільна економічна ситуація, несподівані і різкі її зміни зумовлюють потребу врахування кризових явищ і загроз в умовах високих ринкових і фінансових ризиків, іноді на межі втрати своєї ліквідності. По-четверте, зростання економічної злочинності, насамперед у кредитно-фінансовій сфері, ставить банківську діяльність у ряд високо ризикованих і зумовлює підвищену відповідальність банків перед своїми клієнтами, вкладниками й акціонерами. Отже, питання формування системи безпеки банківських установ є актуальним і своєчасним у науковому і прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотне значення безпеки у забезпеченні стабільності банківської діяльності зумовило постійну увагу дослідників до його різних аспектів. Важлива роль у дослідженнях питань формування безпеки та розробки механізму й інструментів її регулювання належить таким зарубіжним ученим, як Дж. Кейнс, Р. Бернд, Г. Джонсон, Е. Долан, Ф. Мишкін, Л. Харріс, З. Бор, С. Жукова, Л. Красавін, В. Колесніков, О. Лаврушин, В. Міловідов, Г. Панова, С. Пятенко, В. Уоскін та іншим.

Дослідженню безпеки банківських установ присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, зокрема О. Василика, В. Вітлінського, О. Вовчак, А. Гальчинського, А. Даниленка, М. Зубка, Т. Кузенко, Н. Костіної, І. Лютого, А. Нікіфорова, О. Орлюк, О. Пилипченка, О. Шарова та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, у вітчизняній літературі залишаються недостатньо розробленими окремі аспекти формування системи безпеки банківських установ. Відсутні однозначні підходи до трактування економічної сутності

фінансово-економічної безпеки, її впливу на розвиток банківської системи, а відповідно й макроекономічні процеси загалом. Розгортання трансформаційних процесів в економіці України об'єктивно зумовило необхідність подальшого дослідження проблем стабільного функціонування банківських інститутів в контексті формування систем та механізмів їх безпеки.

Метою статті є теоретичне узагальнення та практичний інструментарій дослідження механізму формування системи безпеки в банківських установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека банківських установ визначає фінансову безпеку країни, оскільки банківська система є найважливішою складовою фінансово-кредитної сфери держави. Так, стан банківського сектора зумовлює рівень фінансово-кредитної безпеки, а, отже, й рівень фінансової безпеки держави.

С.І. Адаменко зазначає, що проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави. Він також підкреслює, що саме стабільність і надійність банківської системи, удосконалення банківського менеджменту і зміцнення його стратегічної складової можуть забезпечити фінансову безпеку держави [1, с. 54].

Науковці, які досліджують фінансову безпеку, вказують на те, що ця проблема повинна розглядатися з двох позицій. З одного боку, необхідно працювати над забезпеченням фінансової безпеки банківської системи в цілому, а з іншого – потрібно досліджувати питання забезпечення фінансової безпеки окремого банку.

Безпека окремого банку й безпека банківської системи в цілому взаємозалежні та тісно пов'язані між собою. Так, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати «ефект доміно» і призвести до системної банківської кризи. Це зумовлено природою і специфікою банківської діяльності, адже банки працюють переважно з чужими грошима на відміну, наприклад, від промислових підприємств. Саме тому будь-яка недовіра з боку населення до окремого банку, особливо великого, може зумовити масовий відтік депозитів з банківської системи. З іншого боку, структурні проблеми банківського сектора підривають довіру до будь-якого окремого банку. Все це пояснює важливу роль, яку відіграє забезпечення безпеки банківських установ.

Поняття безпеки банківської системи, як правило, визначається як стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори [2, с. 134].

Безпека банківських установ розглядається у двох аспектах:

– щодо фінансових наслідків діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів;

– щодо недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ [1, с. 228].

Великий економічний словник дає таке визначення: «Безпекою банківських установ є стан захищеності його життєво важливих інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей» [6, с. 75].

М.І. Зубок і Л.В. Ніколаєв у спільній роботі «Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні» визначають такі складові банківської безпеки:

– особиста безпека – забезпечення ритмічної роботи, вільного переміщення та відпочинку кожного працівника банку;

– колективна безпека – забезпечення планової й ефективної роботи підрозділів банку;

– економічна безпека – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і виконання угод, раціонального використання кредитних і фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей;

– інформаційна безпека – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту [7, с. 45].

П.А. Герасимов акцентує лише на економічній безпеці банківських установ, не розглядаючи окремо його фінансову безпеку. На його думку, економічна безпека банку – це не лише стан захищеності інтересів самого банку та його акціонерів, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів від наявних і потенційних загроз, але й забезпечення поступального розвитку банку і абсолютного виконання контрагентами взятих ними перед банком зобов'язань [5, с. 21].

На думку О.І. Хитріна, безпеку банку можна визначити як динамічний стан, при якому він:

– юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції;

– забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;

– володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації цього потенціалу [9, с. 122].

О.І. Хитрін також вказує на те, що головною метою безпеки банку є усунення можливостей нанесення шкоди банку або упущення ним вигоди, забезпечення його стійкого та мак-

симально ефективного функціонування в даний момент часу та накопичення достатнього потенціалу для розвитку і зростання в майбутньому, якісна реалізація операцій і угод [9, с. 123].

Д.А. Артеменко у дисертаційній роботі економічну безпеку банку поділяє на такі складові: фінансову, технічну, правову, інформаційно-технологічну, соціально-психологічну, організаційну. Він підкреслює, що фінансова складова є основою забезпечення економічної безпеки банківської діяльності, тому що в стійкому банку, що ефективно працює, достатньо коштів для вирішення завдань із захисту інформації, охорони співробітників, залучення у всі структури висококваліфікованих співробітників.

Сутність безпеки банківської діяльності, на думку Д.А. Артеменка, полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, які гарантують якісний захист прав та інтересів банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення поворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей [1, с. 45].

Інше трактування дає відомий дослідник проблем безпеки О.І. Барановський. На його думку, безпека банку – це:

- сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не можуть завдавати збитків при функціонуванні банку, збереженню і відтворенню його майна, інфраструктури, а також перешкоджати досягненню банком статутних цілей;

- стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [4, с. 12].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що безпека банківських установ – це важлива складова національної безпеки і такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Сьогодні тривають дискусії щодо визначення засад організації оптимального підходу до формування системи безпеки банківського сектору в умовах глобалізації та інтеграційних процесів. На думку дослідників, заходи щодо її реалізації мають спрямовуватися на послаблення дії низки загроз, зокрема на:

- підвищення вимог до мінімального капіталу;

- стимулювання подальшої капіталізації банківського сектору, а саме: запровадження пільг у разі спрямування прибутку на збільшення власного капіталу банків;

- розширення переліку і посилення вимог до публічної інформації про фінансовий стан власників і структуру управління банків;

- продовження уніфікації основних показників банківської діяльності і методології їх обчислення з міжнародними стандартами;

- підвищення ефективності діяльності та фінансової стійкості банків шляхом покращення якості корпоративного управління, у тому числі досягнення більшої прозорості діяльності банків, ефективності ризик-менеджменту, вдосконалення відносин органів управління банків, акціонерів;

- посилення законодавчого захисту прав кредиторів;

- наближення діяльності вітчизняних банків до міжнародних стандартів;

- підтримання низьких темпів інфляції та стабільного валютного курсу;

- створення сприятливого інвестиційного клімату, що підвищить міжнародні рейтинги України [3, с. 173-174].

Формування оптимальної системи безпеки в банківській сфері потребує розробки стратегії, концепції реалізації, визначення відповідного інструментарію та етапів забезпечення безпеки.

Стратегія забезпечення безпеки – це сукупність довгострокових цілей і управлінських підходів, реалізація яких забезпечує захист кредитно-фінансової організації від потенційних загроз розголошення комерційної і банківської таємниці, а також завдання їй будь-яких інших форм збитків майнового і немайнового характеру.

Концепція безпеки банківських установ як цілісне і системне розуміння, бачення її сутності, чинників, що на неї впливають, і представлення шляхів усунення загроз є основою для створення системи її забезпечення.

На наш погляд, залежно від конкретних умов, що складаються в країні і світі, стадії економічного циклу та інших чинників, стратегія забезпечення безпеки банківських установ може базуватися на різних концепціях, які передбачають використання різного інструментарію для досягнення поставлених цілей (рис. 1).

Загалом для підвищення рівня безпеки банківських установ, слід здійснити:

- розробку моделі безпеки банківських установ як сукупності офіційно прийнятих поглядів, інститутів (установ, організацій, відносин і відповідних дій) шляхом ухвалення на державному рівні концепції, стратегії безпеки банківського сектору національної економіки та конкретної програми її забезпечення з метою створення методологічного та організаційно-правового підґрунтя для суб'єктів, які відповідають за розробку і реалізацію фінансової, грошово-кредитної і банківської політики;

- створення інформаційно-аналітичної бази моніторингу показників безпеки банківських установ як основи для проведення комплексного аналізу, прогнозування, моделювання ситуацій та процесів, підготовки відповідних матеріалів, рекомендацій для державних органів, саморегульованих організацій і окремих комерційних банків;

- реструктуризацію наявного банківського сектору національної економіки завдяки реалізації активної політики підвищення капіталізації існуючих банківських установ, злиття і поглинання з метою підвищення платоспроможності, фінансової стійкості і стабільності функціонування, конкурентоспроможності всіх комерційних банків і банківського сектору загалом;
- активізацію власних джерел розвитку комерційних банків шляхом запровадження Урядом і Національним банком України відповідних стимулів (стимулювання попиту (наприклад, купівлі нових автомобілів); активізації створення класичних фінансово-промислових груп; субсидювання кредитування певних галузей вітчизняного господарського комплексу; підтримки програм кредитування малого бізнесу чи

- іпотеки, допомоги позичальникам, які потрапили у скрутні життєві ситуації; введення пільгового оподаткування; впровадження індивідуальних чи групових (для певного типу банків) економічних нормативів і лібералізації резервування);
- розробку і використання диференційованих, тобто стратегічних (розрахованих на довгостроковий період – фінансової стабільності), тактичних (розрахованих на середньостроковий період – фінансової стійкості), і поточних (короткострокових – таких, дотримання яких свідчать про вирішення нагальних проблем у банківській сфері) індикаторів безпеки банківських установ;
- оцінку рівня достатності забезпечення безпеки банківських установ вищепередбаченими заходами та ресурсами.

Рис. 1. Стратегія забезпечення безпеки банківських установ

Рис. 2. Етапи забезпечення безпеки банківських установ

Процес забезпечення безпеки банківських установ, на наш погляд, має включати такі етапи (рис. 2).

Підвищенню рівня безпеки банківських установ сприятиме розробка методичних підходів до оцінки системи безпеки банківського сектору національної економіки. Основними критеріями ефективності системи безпеки банківських установ, на наш погляд, слід вважати максимізацію прибутку і оптимізацію його якості, а також максимізацію ринкової вартості вітчизняних комерційних банків.

Оцінку ефективності застосованих засобів захисту банківського сектору від загроз слід проводити шляхом співвіднесення вартості збереженого ресурсу з вартістю застосованих коштів і засобів.

Крім того, ефективність використаних коштів і засобів захисту має вимірюватись і з урахуванням зменшення тривалості часових інтервалів на здійснення такого захисту з урахуванням вартісного чинника.

Це означає, що система безпеки банківських установ має включати комплекс охоронних заходів, оптимальних за часом реакції на загрози і прийнятних за вартістю.

Зменшення тривалості часових інтервалів і витрат на здійснення захисту від загроз безпеці банківських установ, а також мінімізації втрачених можливостей, на наш погляд, слід досягати за рахунок:

- експертизи нормативно-правових актів, що регламентують формування системи забезпечення безпеки банківських установ чи впливають на неї;

- складання реєстру об'єктів і суб'єктів безпеки банківських установ;

- завчасної класифікації наявних і потенційних загроз і викликів безпеці вітчизняного банківського сектору та визначення їх масштабу й імовірності прояву, оцінки їх характеру і ступеня впливу на різні аспекти функціонування банківського сектору;

- перевищення швидкості реагування суб'єктів безпеки банківських установ на небезпеки (загрози) швидкості їх формування й визрівання. При цьому така реакція має бути спрямована, насамперед, на ліквідацію небезпек (загроз);

- виявлення резервів забезпечення фінансово безпечного функціонування банківських установ;

- формування переліку індикаторів, що визначають межі негативних процесів і надсилають сигнали про можливі сфери неблагополуччя, для обґрунтованої оцінки безпеки банківського сектору національної економіки, визначення їх порогових значень і збір, групування й обробка порогових показників його функціонування;

- постійного моніторингу (індикативного аналізу на основі сукупності індикаторів безпеки) стану найбільш вразливих сфер функціо-

нування банківського сектору економіки України, що уможливить судження про еволюцію наявних небезпек і загроз у цій сфері і їх моделювання;

- розрахунку поточних значень індикаторів безпеки банківських установ і порівняння їх з пороговими значеннями для оцінки різних сфер функціонування банківського сектору вітчизняної економіки;

- розпізнання передкризових ситуацій, ранньої діагностики (формулювання проблем і їх аналіз) кризових явищ (вплив депозитів, кредитний «бум»; виникнення проблем повноцінного фондування банків; різкі коливання валютних курсів; зниження прибутків і рентабельності, збитковість комерційних банків; проблеми з формуванням резервів, відсутність коштів на реструктуризацію, неплатоспроможність, низька ліквідність; зростання інфляційних і девальваційних очікувань клієнтів; зниження якості видів банківської діяльності, банківських продуктів, послуг і операцій; використання банків для обслуговування тіньової економіки і відмивання «брудних» грошей; розвиток процесу дезінтермедіації й інших деструктивних (зростання криміналізації тощо) процесів у банківському секторі; поява різного роду структурно-функціональних деформацій в банківському секторі національної економіки і оцінка їх масштабів);

- прогнозування криз і можливих наслідків для банківського сектору вітчизняної економіки рішень, що ухвалюються в економіці загалом і в банківській сфері зокрема, а також варіантів поведінки окремих комерційних банків і банківського сектору вітчизняної економіки в цілому;

- розробки можливих сценаріїв протидії (запобігання) зниженню рівня безпеки банківського сектору української економіки та переліку учасників їх реалізації й характеру їх взаємодії;

- терміновості (що раніше вживатимуться антикризові механізми, то більші можливості для відновлення матиме банківський сектор) і адекватності (рівень витрат і втрат має бути адекватним рівню загрози) реагування на кризові явища в банківському секторі економіки України;

- максимально повної реалізації внутрішніх можливостей окремих вітчизняних банків для виходу з кризи.

Висновки. Таким чином, формування системи безпеки банківських установ – комплексна і дуже складна проблема, вирішення якої потребує системного підходу у цій сфері, визначення ієрархії цілей, підходів до їх забезпечення з розробкою чіткого механізму реалізації, організації належної координації зусиль усіх учасників вітчизняного ринку банківських послуг з дотримання і підвищення рівня безпеки банківського сектору країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адаменко С.І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України / С.І. Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004 – № 4. – С. 48–52.
2. Аналіз банківської діяльності: підручник / [А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А.М. Герасимовича]. – К.: КНЕУ, 2003. – 599 с.
3. Банківська безпека: навч. посіб. / О.Д. Вовчак, Ю.О. Самура, В.А. Сидоренко, В.А. Вареник. – К. : Знання, 2013. – 237 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування / О.І. Барановський. – К.: Фенікс, 2008. – 338 с.
5. Герасимов П.А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П.А. Герасимов // Банковские услуги. – 2011. – № 4. – С. 20–30.
6. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко; М–во освіти України, НБУ. – 4-е вид. випр. і доп. – К.: Знання, 2002. – 576 с.
7. Зубок М.І. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М.І. Зубок, Л.В. Ніколаєва. – К.: Істина, 2002. – 84 с.
8. Кльоба Л. Збалансована система показників як ефективний інструмент управління кадровою безпекою банку / Л. Кльоба // Вісник НБУ. – 2014. – №4. – С. 68-73.
9. Хитрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків / О.І. Хитрін // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 118–124.